

ALALIYADA LOGOPEDIK ISHNING AHAMYATI

Isayeva Mushtariy Alisher qizi

Alfraganus Universiteti Defektalogiya yo'nalishi talabasi

O'tbasarova Umida Mexmanovna

Universiteti oliy ta'lim tashkiloti Pedagogika va

Psixologiya kafedrası o'qtuvchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada alaliya (so‘zlashuvning buzilishi) masalasi ko‘rib chiqilgan. Alaliya – bu nutqni rivojlantiruvchi va boshqaruvchi miya sohalarining organik zararlanishi natijasida paydo bo‘ladigan nutq nuqsoni ekanligi haqida fikr yuritilgan. Bolalarda so‘zlashuvning to‘liq yoki qisman rivojlanmaganligi bilan namoyon bo‘ladi. Alaliyada bilan og‘rigan bolalarda nutqni rivojlantirishning o‘ziga xos xususiyatlari, pedagogik yondashuv va logopedik ishning ahamiyati tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: Logopediya, alaliya, terapiya, intrauter, miya, korteks, organik, leksik, grammatik, struktura, semantik, psixologik-pedagogik, tipologik, kinestetik, fazoviy, vizual, intellek, sintez, fonemik, ekspressiv, sensor, motor, dvigatel.

Аннотация: В данной статье рассматривается вопрос алалии (разговорных нарушений). Было высказано мнение, что Alalia – является дефектом речи, который возникает в результате органического повреждения областей мозга, которые развивают и контролируют речь. Проявляется полным или частичным недоразвитием разговорного языка у детей. Проанализированы особенности развития речи у детей с алалиадой, важность педагогического подхода и логопедической работы.

Ключевые слова: Логопедия, алалия, терапия, интраутер, мозг, кора, органическая, лексическая, грамматическая, структурная, семантическая, психолого-педагогическая, типологическая (кинестетическая, пространственная, визуальная, интеллельная, синтез, фонематическая, экспрессивная, сенсорная, моторная, двигательная.

Abstract: This article addresses the issue of alalia (conversational violations). It has been suggested that Alalia – is a speech defect that results from organic damage to areas of the brain that develop and control speech. It manifests itself as a complete or partial underdevelopment of spoken language in children. The features of speech development in children with alaliad, the importance of a pedagogical approach and speech therapy work are analyzed.

Key words: Speech therapy, alalia, therapy, introuter, brain, cortex, organic, lexical, grammatical, structural, semantic, psychological-pedagogical, typological

(kinesthetic, spatial, visual, intelligent, synthesis, phonemic, expressive, sensory, motor, motor.

Kirish:

Hozirgi vaqtda mahalliy logopediyada keng tarqalgan muammolardan biri bu alaliya tashxisi bo'lgan bolalarni o'rganishdir. Alaliya - bu homiladorlik yoki bolalikning erta davrida bosh miya qobig'idagi nutq zonalarining organik shikastlanishi natijasida nutqning yo'qligi yoki tizimli rivojlanmaganligi. Hozirda turli og'irlik darajasidagi alaliya tashxislangan bolalar soni ortdi – to'liq nutqning yo'qligidan leksiko-grammatik rivojlanmaslikgacha, shuningdek, tug'ma eshitish qobiliyati pasayishi yoki nutq-harakat apparatining turli xil shikastlanishlari ham bo'lishi mumkin.

Struktura-semantik buzilishlar bilan bolalarni o'qitish va tarbiyalash muammosi bilan Tokareva O.A., Xvatsev M.E., Markova A.K., Balaeva V.I., Grinshpun B.M. va boshqa ko'plab mutaxassislar tadqiqotlar olib borishgan.

Alaliyaning turli shakllarida nutq buzilishlarini tahlil qilish bo'yicha birinchi bo'lib 1925 yilda A. Libman tomonidan o'rganilgan, lekin hozirda uning atamalari logopedik ishda ishlatilmaydi.

1951 yilda Levina R.E. bolalarda alaliya shakllarini psixologik-pedagogik tipologiya nuqtai nazaridan tasvirlagan. U qo'pol nutq buzilishi bo'lgan bolalarni 4 guruhga ajratdi:

- taktil-kinestetik hislarning buzilishi,
- alaliya va fonematik eshitishning buzilishi,
- mulqot va xulq-atvorni boshqarishning buzilishi,
- vizual-fazoviy tasavvurlarni buzilishi, alaliya tashxisi bo'lgan bolalarda

nutq holatini o'rganib, o'qish va yozish jarayonlari qanday buzilishini batafsil yoritib bergan.

1963 yilda Orfinskaya V.K. alaliyani o'rganishning psixolingvistik aspektini o'z ishlarida taqdim etgan, nutq mexanizmlarining buzilishi nuqtai nazaridan alaliya bilan nutq buzilishini tahlil qilgan. Alaliyaning barcha shakllarini 2 guruhga ajratdi: birlamchi, nutq avvalo buzilgan va ikkilamchi, nutq buzilishi boshqa yuqori psixik funksiyalarning buzilishi natijasida yuzaga kelgan. Birlamchi guruhda motor va sensor shakllar tilning turli darajalaridagi zararlanishida ajratilgan: so'z va tovush darajasida. Ushbu yondashuv shubhasiz muhim ilmiy aspektga ega, ammo logopedik amaliyotda kamdan-kam qo'llaniladi.

Turli olimlarning fikriga ko'ra, alaliya tashxisi bo'lgan bolalarning intellekt holati bir xilda emas. Ba'zilar alaliya tashxisi bo'lgan bolalarda intellekt birlamchi ravishda buzilgan deb hisoblaydilar (Belova – David R.A., 1972). Boshqalar nutq rivojlanmasligi bilan bog'liq ikkilamchi intellekt o'zgarishlarini tasvirlaydilar (Levina

R.E., 1951, Traugott N.N., 1965). Umanskaya M.N., Davidovich L.R., Gurovets G.V. ishlarida verbal intellekt xususiyatlari qayd etishgan. Alaliya tashxisi bo'lgan bolalar so'zlarni semantik guruhlarga ajrata olmaydi, fonem tahlili va sintezi ko'nikmalari ular uchun deyarli mavjud emas, asosiy belgilari bo'yicha fonemani farqlash qiyin. Alaliya tashxisi bo'lgan bolalar nutq buzilishlari bo'lgan bolalar uchun kompensatsion turdagi maktabgacha ta'lim muassasalarida, nutq umumiy rivojlanmasligi bo'lgan bolalar uchun guruhlarda o'qitiladilar.

Bolalarda og'zaki nutqning umuman rivojlanmasligi, lekin uni tushunishi deyarli buzilmasligi holati motor (ekspressiv) alaliya deb ataladi. Ushbu kontsepsiya tarafdorlari nutqning yetarlicha shakllanmasligini motor qobiliyatlarning yetishmasligi bilan izohlaydilar (R. Koen, G. Gutzman, F.K. Orfinskaya va boshqalar). Zamonaviy psixolingvistik yondashuv til kontsepsiyalarida aks etgan (E.F. Sobotovitch, B.M. Grinshpun, A. Kovshikov va boshqalar). E.F. Sobotovitch (1985) motor alaliya holatida asosiy buzilish tilning belgisi shaklini egallashda, ya'ni nutq yaratish jarayonida belgilarni qo'shish va foydalanish qoidalarida bo'lishini ta'kidlaydi. Leksiko-grammatik tuzilmaning barcha jihatlari buziladi: so'zlarni tanlash va ularni joylashtirish tartibi, tovushli bayon qilish. Fonetik jihatni rivojlantirish katta darajada lug'atning rivojlanishiga bog'liq, lekin ularni so'z tarkibida ishlatish sezilarli qiyinchiliklar bilan bog'liq. Bu bolalar izolyatsiyalangan tovushlarni to'g'ri talaffuz qilsa ham, tovushli so'zni qayta aytishda ko'plab xatolar qilishi bilan isbotlanadi. N.N. Traugottning ma'lumotlariga ko'ra, motor alaliya bilan bo'lgan bolalarning 70% to'liq nutqni tushunadi, 20%da esa tushunish biroz pasaygan, 10% juda kam tushunadi, lekin bu holatlarda bolalarning o'z nutqi har doim ularning tushunishidan yomonroq bo'ladi.

Nutqni tushunish buzilgan va shu sababli gaplashish qobiliyati rivojlanmagan holat sensor alaliya deb ataladi. Sensor alaliya tashxisi bo'lgan bolalar tovushlarga e'tiborsiz, ular pas tovushlarni eshitishi mumkin, lekin ba'zan yoqimsiz tovushlarga umuman javob bermaasliklari mumkun. Ular ba'zi so'zlarni zo'rg'a o'rganadilar va xotirada saqlashda qiyinchiliklarga duch keladilar, passiv lug'at sekin o'sadi, shuning uchun so'z va narsa orasidagi tushunish uzilishi yuzaga keladi. Sensor alaliya tashxisi bo'lgan bola o'z nutqini, ovozining intonatsiyasini mamnuniyat bilan tinglaydi. Nutqi jonli mimika va imo-ishoralar bilan birga, ifodali intonatsiyaga ega bo'ladi. Sensor alaliya tashxisi bo'lgan bolalar o'z nutqini nazorat qila olmaydilar. Ularning gaplari shakli bo'yicha xatoli va mazmuni bo'yicha noto'g'ri bo'ladi, ko'p hollarda ular nima haqida gapirayotganini tushunish qiyin bo'ladi. Shu bilan birga, shaxsiy buzilishlar, turli xulq-atvor qiyinchiliklari, emotsional-ixtiyoriy soha xususiyatlari, ikkilamchi intellektual rivojlanish kechikishi kuzatiladi. Bunday bolalarda nutq rivojlanishi imkoniyati emas, balki nutqni eshitish asosida o'rganish imkoniyati buzilgan bo'ladi, bu esa ushbu bolalar bilan korreksion ishning xususiyatlarini aniqlashda yetakchi omil hisoblanadi.

Ushbu ikki turdagi alaliya orasidagi o'xshashlik shundaki, har ikkala holatda ham bosh miya qobig'i zararlangan va shuning uchun bolada nutq qobiliyatlari buzilgan bo'ladi. Ammo farqi shundaki, sensor alaliyada bola unga nima deyayotganini tushunmaydi, motor alaliyada esa aksincha – tushunadi, lekin javob qaytara olmaydi.

Nutq rivojlanishi patologiyasi, sensor va motor alaliya uchun xos bo'lgan belgilar bilan xarakterlanadi, sensor-motor alaliya deb ataladi.

Kasallikning sabablari:

1. Homiladorlik va tug'ruqning qiyin o'tishi natijasida yuzaga kelgan markaziy asab tizimining ichki shikastlanishi.
2. Bola hayotining birinchi yillarida olingan bosh jarohatlari, bu miya nutq markazlarini shikastlagan bo'lishi mumkin.
3. Agar ota-onalarda nutq rivojlanishi bilan bog'liq muammolar bo'lgan bo'lsa, irsiy omil.
4. Homiladorlik davrida yoki erta bolalikda o'tkazilgan ichki kasalliklar, miya uchun asoratlari berishi mumkin bo'lgan kasalliklar.
5. Bola yoki homila rivojlanishi uchun noqulay sharoitlar.
6. Ayol homiladorlik davrida yuzaga kelgan og'ir kasalliklar.
7. Toksik moddalar ta'siri.
8. Homilador ayolda zararli odatlar.

Motor alaliyaning xarakterli simptomlari:

- Qo'l harakatlari yomon rivojlanishi;
- Yomon koordinatsiya;
- Past mehnat qobiliyati;
- Nutq faqat 4 yoshda namoyon bo'lishi mumkin;
- O'z fikrlarini so'z bilan ifodalash qobiliyatsizligi;
- Ba'zi so'zlarni boshqalariga almashtirish;
- Noto'g'ri tuzilgan gaplar;
- Gaplashishni istamaslik;
- Ranjish, yolg'izlik, tajovuzkorlik.

Sensor alaliyada quyidagi simptomlar namoyon bo'ladi:

- Nutqni qabul qilishning buzilishi;
- Kimningdir so'zlarini takrorlash;
- Yolg'izlik;
- So'zlarda harflarni o'zgartirish;
- Bir necha so'zlarni bitta so'zga birlashtirish;

- Impulsivlik, ortiqcha faollik, lekin shu bilan birga bola o'z ichiga yopilgan yoki qattiq ta'sirlangan bo'lishi mumkin;
- Narsa va uni belgilovchi so'z orasidagi bog'liqlikning yo'qligi.

Motor va sensor alaliyani davolash bolaning nutqini korreksiya qilish va yaxshilashdan iborat. Alaliya bilan kurashda birinchi bosqich logoped bilan mashg'ulotlar, ikkinchisi esa ota-onalarning bolalari bilan mustaqil mashg'ulotlar. Lug'at boyligini rivojlantirish, bog'langan nutq paydo bo'lishi, nutq faoliyati paydo bo'lishi, so'zlarning ma'nosini tushunish kabi natijalarga erishish mumkin. Davolash massaji nutq mushaklarining ishini yaxshilashga yordam beradi.

Ko'pgina hollarda, o'z vaqtida davolanish bilan bolalar sog'ayib ketadi va vaqt o'tishi bilan nutqi tushunarli bo'ladi, intellektual rivojlanishda esa bunday bola o'z tengdoshlaridan ortda qolmaydi. Ammo ba'zi hollarda alaliyani erta tashxislanmaganidan yoki nutq holatining yomonligi sababli bu kasallikdan to'liq qutulish kafolatlanmaydi. Ammo, sensor alaliya motor alaliyaga qaraganda ancha tez davolanadi.

Xulosa:

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, alaliya turiga qarab nutq rivojlanishi buzilishi, bir tomondan, eng ko'p o'rganilgan, ikkinchi tomondan, eng murakkab nutq buzilishlaridan biridir. Logopediyaning katta nazariy tajribasiga qaramay, alaliya bilan nutq rivojlanishining buzilishi mexanizmlari masalasi murakkab va munozarali bo'lib qolmoqda. Bolalardagi nutq rivojlanishi buzilishini o'rganishga yondashuvlar ko'p qirrali xarakterga ega. Turli profil mutaxassislari nutq rivojlanishi buzilishi muammosini klinik tipologiya nuqtai nazaridan tahlil qiladilar, nutq rivojlanishining buzilishi bo'lgan bolalarning psixologik-pedagogik xususiyatlarini tasvirlaydilar, bolalardagi nutq rivojlanishi buzilishi muammosini o'rganishda psixolingvistik jihatdan ham keng qo'llaniladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Levina R.E. Gapirmaydigan alalik bolalarni o'rganish tajribasi. – M., 1951 yil
2. Sobotovich E.F. Bolalarda nutqning kam rivojlanganligi va uni tuzatish usullari (aql-idrok va vosita alaliyasi buzilgan bolalar). M.: Klassik uslub, 2003 yil.
3. Cherepkova N.V. Maktabgacha yoshdagi bolalarda nutqni shakllantirish xususiyatlari. Jurnal «Ilmiy kashfiyotlar olamida» 2010